

Eessõna

Eesti folkloristide viienda talvekonverentsiga „Pärimuslugu ja ajalugu: piirid, pidepunktid ja tähenduste dünaamika” soovime tähistada prof. Walter Andersoni 125. sünniaastapäeva ja 90 aasta möödumist Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetooli asutamisest.

Sobiv viis Walter Andersoni ja rahvaluule osakonna sünnipäeva tähistamiseks on mõtiskleda kaasamõtleva publiku ees eesti folkloristika ajaloo üle. Seda tehakse mitmes talvekonverentsi ettekandes, nii uurija isiksusi ja nende rahvaluuleteadusesse antud panust lahates kui ka eesti folkloristikas üldkasutatavaid termineid mõtestades. Ettekannetes süüvitakse Udo Kolgi ja Oskar Looritsa publitseerimata kirjutistesse ning lahatakse Voldemar Sumbergi rahvameditsiini alast kogumistööd, samuti arutletakse selle üle, millist osa on eesti folkloristikas mänginud mõisted *kohapärimus*, *pärimusmuusika* ja *rahvatants*. Piiri mõiste võimaldab rääkida ka uurimisvaldkonna äärealadest, sh kokkupuutepunktidest naaberdistsipliinidega. Kõne alla tulevad muuhulgas sellised valdkonnad nagu pärimuslik ajalugu, meditsiinifolkloor ja tantsufolkloristika.

Konverentsi teema „Pärimuslugu ja ajalugu: piirid, pidepunktid ja tähenduste dünaamika” ei hõlma aga ainult folkloristliku mõtte lugu, vaid ka folkloristika uurimisobjekti rahvaluulet, selle olemust ja piire ning nende muutumislugu. Lisaks eesti folkloristikaga tihedalt seotud mõistetele tulevad arutluse alla eri distsipliinide

liinides juurdunud ja folkloristikaski palju kasutust leidnud mõisted *narratiiv, intertekstuaalsus, tekst, kontekst* ja *performance*.

Osalejate ettekannetes peegeldub kaasaja folkloristika mitmekesisus nii erinevates lähenemismeetodites kui ka erinevates uurimisallikates. Internetimeedia ja -foorumid, eluloointervjuud ja arhiiviaines on vaid mõned näited tänapäeva folkloristi piiritust tegutsemisväljast, mis leiab kajastust ka talvekonverentsi ettekannetes. Viies talvekonverents annab hea läbilõike erinevatest lähenemisviisidest eesti folkloristikas ja sisaldab loodetavasti mõttetihedaid arutelusid, mis ärgitavad mitte ainult ettekannete pidajaid, vaid ka kuulajaid ja kommenteerijaid jätkama eesti folkloristika lugu parimal võimalikul moel.

Merili Metsvahi

Fraseoloogia rollist keelekasutuses netimeedia näitel

Anneli Baran

Eesti Kirjandusmuuseum, folkloristika osakond

Levinud tööga kohaselt on fraseoloogiliste väljendite kasutus eelkõige kõnespetsiifiline. Nii on valitsenud pikka aega nende stilistilise markeeringu tõttu ka arusaam, et enamik nn rahva-keelsetest väljenditest ei sobi n-ö korrektseks kirjakeelde. Täna-
sel päeval seisame aga silmitsi tõsiasjaga, et tänu arvutitele ja internetile on kirjalik keelekasutus ja suuline keelekasutus omavahel segunenud, parimateks näideteks e-meilindus, *on-line*-kommunikatsioon, sotsiaalsed võrgustikud veebis vm.

Oma ettekandes keskendun fraseoloogiliste väljendite nn sihtotstarbelisele kasutamisele veebikeskkonnas, eelkõige uudisteportaalides ning ajalehtede *online*-väljaannetes (üldnimetusega neti/veebimeedia). On ilmselge, et just internet kui kiire ja mugav vahend on toonud endaga võimaluse operatiivselt reageerida päevasündmustele; tahtmine olla esimene on põhjuseks, miks nt ajakirjanduses – ammugi siis bloginduses või kommentaariumites – ei kaalutleta enam nii hoolega sõnade valikul ning reeglina kõnekeelde kuuluvad ekspressiivsed väljendid leiavad tee muidu tavapäraselt kuivavõitu uudislugude sõnastusse.

Lühikese ja tabava väljendi levinuimaks kasutuskohaks on pealkirjad, kohad, mis teenivad tähelepanu äratamise funktsiooni, iseäranis veebimeedia värvikirevas maailmas. Samuti loeb uudise esitamise puhul operatiivsus, mistõttu võivad ajakirjanikud või toimetajad toimida mõjususe saavutamise eesmärgil mõneti üle-
jala kiirustades, st kaalumata sõnastuse sobivust või eksitamise võimalust. Loomulikult tuleb tänapäeval arvestada üha enam ka meedia kolletumisega parema müügiedu nimel ning sellega seotud nn sotsiaalse tellimusega: lisades lugejate tähelepanu pälvimi-

seks tihtipeale värve paksemalt ning tehes sel moel asjad n-ö suuremaks kui nad tegelikkuses on.

Täiesti omaette valdkonnana tuleb vaadelda nendesamade ajaleheväljaannete ja uudisportaalide kommenteerimiskeskonda, samuti blogisid, mis kubisevad ekspressiivse väljendusviisiga ütlemistest. Nii mõnigi ebakorrektnest sõnastus on põhjustanud suurt poleemikat ning andnud alust koguni kohtuprotsessidele ja nende järelmina oponentide halale sotsiaalveebi surmast. Seega kujutavad väljendid oma esitus- ja tõlgendusvõimalustega nn õhukest jääd, millele astumist ei taibata sagedasti eelnevalt kaalutledagi. Kui omakeelseid väljendeid tuntakse ebapiisavalt, olgu kasvõi sobimatusse konteksti paigutamise näol, siis kujuneb aines, mis teinekord võib sisaldada endas üpris ootamatuid tulemeid. Samas võib selliseid keelendeid vaadelda keelelise loovuse ilmingutena. Oma ettekandes võtangi vaatluse alla just sellised netimeedia juhtumid, kus saavad kokku värvika keelekasutusega avaliku elu tegeled, sensatsioonimaiguline ajakirjandus ja oma arvamust n-ö valjul häälel väljendavad lugejad. Sel moel on suurepärane alus fraseoloogias toimuvate muutuste uurimiseks loodud.

Sissevaade mordva ja setu itkudesse

Natalia Ermakov

TLÜ EHI, kultuuriteooria

Itkude uurimine on olnud viimase kümnendi trenditeemasid rahvusvahelises kultuuriantropoloogias, etnoloogias ja folkloristikas, sest ta on kõrge kunstiväärtusega genuiinne rahvaluuležanr ning asendamatu etnoloogiline uurimismaterjal rahvusvahelises folkloristikas. Itk on igivana rahvalaululiik mure, kurbuse ja leina väljendamiseks.

Mordva itke on uurinud G. Kornišina, I. Smirnov, H. Paasonen, A. Hämäläinen, U. Harva, M. Jevsevjev, V. Mokšin jpt. Eesti kontekstis on itku teemat uurinud V. Sarv, V. Pino, M. Arukask, M. Kasemaa, I. Rüütel jpt.

Uurimisteema valikul lähtusin oma rahvusest ja õpitavast erialast. Olen ersamordvalane. Pärit olen Ardatovski rajooni Luvne külast, kus itkemine on veel elujõuline. Kasvukeskkond on andnud mulle võimaluse jälgida itkude esitamise ja itkudega seotud traditsioonide käibimist tänapäeval. Ettekandes võrdlen kahe sugulasrahva – ersamordva ja setu – itkukultuuri ühiseid ja erinevaid jooni ning selgitan võimalike sarnasuste ja erisuste religioosseid ja kultuuriajaloolisi põhjusi.

Ööbikud või papagoid. Seto juhtum

Paul Hagu

TÜ, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Meie talvekonverentsi intrigeerivat teemaasetust kongeniaalselt jätkates keeldun ma oma kaartide lauale löömisest enne panust *va banque*. Vihjamisi nendin siiski, et oma ettekandes tahan mõtiskleda selle üle, kui suurt osa folkloristi uurijaposisiooni kujunemisel mängib meetod ehk koolkond, uurimisalune žanr, uurija isiksus ja ta eelistused ning lõpuks ka situatsioon, kus uurija oma seisukohad avalikustab. Kas uurimisprotsessis toimub lähenemine absoluutsele tõe?

Mõtiskluseks põhja pakkuvad allikad on leebelt öeldes kahtlased, nimelt: ajaleherefereering prof. Walter Andersoni kõnest, mille ta pidas Petseri rahvalaulikute peol 1922. aastal, ning Oskar Looritsa dateerimata (ja tõenäoliselt ka trükistesse jõudmata) mõtisklus setu muinasjuttudest ja jutustajatest.

Kohapärimus: piirid ja pidepunktid

Mall Hiemäe

Eesti Kirjandusmuuseum, ERA

Kohapärimuse kogumis- ja klassifitseerimisloos kajastub ka meie rahvaluuleteaduse kujunemislugu. J. Hurda eesmärgiks 19. sajandi lõpukümnenditel oli mh *kohaliste jutustuste* kui rahva ajaloo talletamine. 1888. aasta suurüleskutses on ta esile toonud sakraalsusekategooria: kas on teada „hiiekohte ehk hiiepuid”. Kohalisus ei märkinud sellel ainuüksi paika, *topost*, vaid üksiti regionaalsust narratiivi leviku mõttes, kuigi märksõnadeks on maastikuobjektid, nt „mis mõnest järvest või jõest kõneldakse, mõnest hallikast, pühast paigast”. Ka hiljem, 1938/39. aasta kogumisaktsiooni raames kumab läbi traditsioonikandja ning paiga seose eeldatavus, nt kutsub R. Viidalepp üles koguma „rahvajutte, mälestusi, mis on ühenduses kohalike mägede ja orgudega”.

Kogutu süstematiseerimisel osutus materjali piiritlemine komplitseerituks. Nimelt jäi *topose* dominantsus teisejärguliseks kriteeriumiks, konkurentsi pakkusid muistenditegelased, nt vaimolendid, Kalevipoeg või Rootsi kuningas – vastavalt klassifitseeriti tekstid usundiliste muistendite, hiiu- ja vägilasmuistendite või ajalooliste muistendite rubriiki. Liigitamise praktilise poolega tegelesid enam R. Viidalepp ja E. Liiv, teoreetilise määratlusega Monumenta-seeria koostamise käigus E. Laugaste. Nagu varemgi, jäi 1950.–1960. aastail geograafilis-ajalooline meetod kohamuistendite käsitlemisel kõrvaliseks. Nõukogude folkloristikas oli olulisel kohal kunstilisuse kriteerium ja filoloogiline vaateviis, kohajuttude ebaühtlane kunstitase kahandas ainese uurimisväärtust. 1960.–1970. aastate kopeerimis- ja korraldusaktsiooni juhendaja RO-s E. Liiv konstateeris, et kohamuistend on see, mis teistest muistenditest üle jääb.

Kõhklused žanripiiride määramisel rahvusvahelises folkloristikas ei jäänud meilgi tähele panemata. Ka ilmnes 1960. aastate lõpul jutustamistraditsiooni osalusvaatlusel, et detailne asukohamäärang on pigem koguja *resp.* uurija nõue, kui narratiivi loomulik osis. Kohajuttude uurimine taandus teiste, aktuaalsemate teemade ees.

Vabanemine letargilisest olekust leidis aset 1990. aastatel seoses kultuuriantropoloogilise uurimissuuna võidukäiguga. Žanrikuuluvuse ebaoluliseks jäämine soosis mõistete avardamist, üldkeeles kodunes (koha)muistendi nimetusena *legend*, folkloristikas sobis kasutusele võtta mõiste *kohapärimus*, M. Rummeli käsituses paralleelmõistena isegi *kohalugu*. Kohapärimuse tunnusomaduseks on paigasidusus (ei tähenda paigadominantsust). Tekstikeskse uurimisviisi kasvades kontekstiuurimiseks tõusetub kohapärimuse puhul esile kolmik: pärimus – paik – pärimusekandja. Välitöödel on seda printsiipi rakendanud J. Metssalu. Eriti olulised on need kolm lähtealust paigaidentiteedi ning selle muutuste uurimisel.

Tähelepanu väärib kohapärimuse jõudmine mitme teadusala huvivälja, üks esimesi on olnud arheoloogia. Märkida tuleb eesti inimgeograafia rajaja Edgar Kandi käsitlusi 1920. aastatel, tema algatatud on maastikuteaduse kodu-uurimuslik suund, mis sai uut hoogu 1950. aastatel ülemaalse muististe arvelevõtmise ning taasiseseisvumisajal pärandkoosluste kaardistamisega. Maastiku kultuurilise (vaimse, mentaalse) pooluse väärtustajaid oli biogeograaf J. Eilart. Samas on maastiku üksikobjekti hindamisel mentaalset tasandit ka segavaks „müraks” peetud. Siit sõnakasutus: vaetakse muistise *märgatavust*, selmet kasutada folkloristikas pakutud tunnussõna *tähenduslik* (paik, ruum, aeg). Praegu on väljaspool folkloristikat huviorbiidis enam kohapärimus allikmaterjalina kui folkloristid selle käsitlejana.

Mida uurib rahvatantsu-uurija? Rahvatantsu mõistest eesti kultuuriruumis

Sille Kapper

TLÜ, Kunstide Instituut

Ettekandes keskendun küsimusele, kuidas on eesti kultuuriruumis erinevatel aegadel määratletud rahvatantsu mõistet. Püüan näidata, kuidas on välja kujunenud selle termini praeguseks ajaks ilmne mitmetähenduslikkus ja milles see täpsemalt seisneb.

Ettekanne põhineb eelmisel aastal teostatud uurimusel, mille käigus analüüsisin kõigepealt trükis avaldatud eestikeelseid allikaid, kus sõna rahvatants on terminina kasutatud või mõiste defineeritud. Nende kaudu on võimalik jälgida rahvatantsu mõiste tähendussisu järkjärgulist täienemist, milles ühtlasi peegeldub eesti tantsutraditsioonide mitmesuunaline areng 20. sajandi jooksul. Teema on oluline, kuna tänapäeva Eesti kultuuripildis võib täheldada nii varem väljakujunenud suundade jätkuvat olemasolu kui uute lisandumist. Neile osutan nii kronoloogiliselt järjestatud andmete analüüsis kui praegusaja rahvatantsumaastikku kirjeldades, kusjuures tänapäeva kohta kasutan ka internetist saadud andmeid.

Rahvatantsu mõiste tänapäevase sisu asjus viisin lisaks läbi väikese pilootküsitluse, mille vastuste interpreteerimiseks sobis kvalitatiivne sisuanalüüs – kategooriad leidsin kogutud andmetest ja võrdlesin neid seejärel ajaloouurimuse tulemustega. Ajalooliste arengute kirjeldamisel, tõlgendamisel ja seletamisel kombineerin diskursuseanalüüsi põhimõtteid, kusjuures valitud töömeetodi lähimaks analoogiks võiks pidada kriitilist diskursuseanalüüsi.

Uurimusest ilmneb, et rahvatantsu mõiste sisu laialivalgusus on ajalooliselt kujunenud koos rahvatantsu kui kultuurinähtuse erisuunaliste arengutega. Kiht-kihilt on esialgu romantilises mine-

vikuihaluses rahvusliku omapära ja identiteedi kandjana defineeritud tants omandanud uusi funktsioone ja omadusi, mille kaudu on seda võimalik ja otstarbekas ka erinevalt defineerida.

Olen jõudnud tõdemuseni, et rahvatantsu ei tuleks vaadelda enam mitte ainult folklooriliigina. 20. sajandil tekkinud ja lennukalt arenenud rahvusliku autoritantsu vormis sobitub see hoopis tantsukunsti mõistesüsteemi, pärimustantsu seadete ja lavastuste kaudu etenduskunstide süsteemi laiemaltki. Rahvatantsuharrastust aga on asjakohane folklorismi mõõtkava kõrval käsitleda ka vabaajategevusena, mis lisaks kunstilisele eneseväljendusele seostub tänapäeva aktuaalsete teemadega nagu tervisekäitumine või reaalne vs virtuaalne suhtlemine.

Uurimuse tulemusena pakun aruteluks välja mõistete *pärimustants*, *rahvuslik tants* ja *rahvatantsuharrastus* määratlused, et ületada mõiste *rahvatants* liigne laius ja selle mitmetähenduslikkusest tulenevad ohud.

Orientalistika Eesti manuaalmeditsiini elulugudes

Age Kristel Kartau

TLÜ EHI, Nüüdiskultuuri uurimiskeskus

Minu magistritöö keskendub Eesti viimase aastakümne alternatiivmeditsiini ja SPA-kultuuri ühe spetsiifilise lõigu – tai *theravada* budismi kloostrite taustaga nn tai jooga-massaaži Eestisse importimise ajaloo kirjapanemisele.

Uurides tai massaaži maaletoomist 2001. aastal ja selle levikut praegusel ajal, olen ma lindistanud 19 eluloointervjuud. Algselt määratlesin oma uurimismaterjali allikateks inimesed, kes on sellel alal praktiliselt tegevad. Aga töö valmimise eel on mul nagu kogemata tekkinud isegi põnevam varamu nende inimeste elulugudest, kes pole mu poolt uuritava spetsiifilise praktikaga kunagi kokku puutunud, sest kui vähegi võimalik, püüdsin ma ka üles leida need inimesed, kelle käest mu võtmeisikud olid mingeid vaimseid mõjutusi saanud. Nii peavad mu magistritöös jääma kasutamata kaks intervjuud akadeemiliste orientalistidega, samuti intervjuud joogaõpetajatega ja jooga-raamatute tõlgiga, kes tegeleb ka neo-šamanismiga. Kasutamata jäävad ka intervjuud mitme jaapani massaažide õpetajate ning arhitektiga, kes on esinenud budistliku arhitektuuri teemadel ning oma sõnul suudaks kätega ravidada.

Nii joonistub kraadiõppele sobiliku ajaloonarratiivi piiri taha jäävatest detailidest välja laiem skeem, milles on oma mõtlemapanevaid nüansse. Nende tähenduste dünaamika analüüsiks pakub huvitavaid võimalusi näiteks Juri Lotmani idee kultuurilaenude kui vabalt kohta vahetavate semiootiliste struktuurikildude halogrammi-laadsest mälust oma kunagise kultuurikonteksti terviku kohta.

Millest süda täis, sellest suu räägib: rahvaluule kui üldaine õpetamisest 21. sajandil

Pille Kippar

TLÜ

Rahvaluule aine Tartu ülikoolis (1950. aastatel: E. Laugaste, U. Kolk)

- A. trükitud materjalid üleüldse, nende kättesaadavus (lubatud ja keelustatud trükised)
- B. loeng, konspekterimine ja kopeerimine
- C. üliõpilaste töö kirjandusmuuseumis: originaalkäsikirjade kasutamine
- D. lubatud ja taunitud teemad
- E. teiste maade uurimuste kättesaadavus (-matus)

Traditsioonilise rahvaluule kui üldaine (rahvaluule põhitõdede) õpetamisest Tallinna Pedagoogilises Instituudis (PK alates 1964)

- A. Esmakursuslaste valmisolek ja eelteadmised eesti talupoja-folkloori omandamiseks (folkloorikursuse läbimiseks) poole sajandi eest.
- B. Statsionaarse ja kaugõppetudengi teadmised ja õpimotiivatsioon – üliõpilane teab, et läheb kooli tööle, valmistub õpetajaks, hangib vastavaid teadmisi.
- C. Üliõpilaste rahvaluulekogumine. Eesti ja vene (EV) rühmad.
- D. Kaasaegse (tänapäeva) rahvaluule määratlemisest ja käsitlemisest (alates 1990. aastatest).

Rahvaluule õpetamine 21. sajandil

- A. Tagasihoidlik faktiteadmiste pagas. Eeldusainete vajalikkus minevikueestlase vaimse loomingu mõistmiseks: etnoloogia,

ajalugu, eesti murded, sõnavara, poeetika, muusika jm naaberteadused kui kontekst.

- B. Kava ja konspekti (oma mõtestatud lause) koostamise kehvem oskus.
- C. Valmiskäsitluste kättesaadavus interneti kaudu – ei tekigi vajadust algallikaga töötada, ise seisukohta võtta ega hinnangut anda. Hädaoht piirduda väljatrükitud (interneti)koopiate ja võõraste seisukohtadega. Oma seisukohta ei suudeta kujundada.

Muutusi rahvaluule (traditsioonilises) käsitlemises: õppejõu paindlikkuse kasv, uute teede otsimine

- A. Võimalus läheneda traditsioonilisele rahvaluulele kaasajast, tänapäeva rahvaluulest kui tuttavamast ainek mineviku poole liikudes. Edasi kaasata rohkem naaberaladelt kogutud teadmisi (ajalugu, etnograafia, eesti murded, kirjandusteadus, muusika, soome keel).
- B. Üks läbiproovitud lahendus: traditsiooniline loeng asendada (vähemalt pooles ulatuses) pideva seminari (laadse) tööga. Üliõpilane ise materjali otsijana ja (eksami)küsimuse või teema formuleerijana (programmi järgi), abiks K. Ribenise „Eesti rahvaluule bibliograafia” (1918–2000) kui „aken” materjali kättesaamiseks.
- C. Positiivsed tulemused 2007–2009. Takistused ja karid. Näiteid.

Tähelepanek 1: Väga vajalik on üliõpilase suunamine algallika juurde, tekstipublikatsiooni, retsensiooni ja uurimuse juurde. Eri-nevate tekstitüüpide tajumine. Viitamine.

Tähelepanek 2: Õpetajate ja üliõpilaste suurenenud huvi rahvaluule vastu sajandivahetuse aastail, mil TÜ korraldas rahvaluule olümpiaade. Aitäh!

Tekst ja kontekst meditsiinifolklooris

Marju Kõivupuu

TLÜ EHI, maastiku ja kultuuri keskus

Osana rahvakultuurist sisaldab rahvameditsiin rikkalikult rahvapärimslikke uskumusi ja teadmisi tervise ja haiguste, haiguste vältimise, ravivõtete ja -vahendite kohta. Meil kõigil on mälus tallel narratiivid iseenda ja suguvõsa liikmete poolt põetud haigus-test, samuti nagu on olemas teiste inimeste või kogukonna narra-tiivid minu või minu suguvõsa haigusest, tervisekultuurist ja igapäevaelust.

Inimeste arusaamad haiguste tekkepõhjustest, nende ravist ja klassifitseerimise süsteemi(de)st sõltuvad kultuurikontekstist, mis aja kulgedes on pidevas muutumises, kuid säilitavad kollektiivses mälus teatud arhetüüpseid uskumusi, eelarvamusi, hirme ja nendest tulenevaid käitumismudeleid.

Ettekandes käsitletaksegi meditsiinipärimusega seotud narratiive/tekste sõltuvalt nende esitamise/üleskirjutamise/kogumise kontekstist (nt varasematel kümnenditel ja/või sajanditel arhiveeritud tekstid, millel sageli kontekst avamata; uurija poolt virtuaalsetest suhtlusvõrgustikest hangitud tekstid; nn klassikalistel välitöödel intervjuude käigus kogutud tekstid jne). Otsitakse vastuseid küsi-mustele, kas ja kuidas erinevad tekstid suhestuvad kuulajas-konna/sõnumi adressaadiga; millal ja missugustes situatsioonides saab tekstist kontekst ja vastupidi; kuidas tekst saab konteksti mõjul sotsiaalsele grupile või üksikisikule omase spetsiifilise sisu.

Folklooriteksti piiridest

Merili Metsvahi

TÜ, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Lihtsustatult võib öelda, et on kaks võimalust läheneda folkloorile. Vanema lähenemisviisi puhul on võtmemõisteks tekst ja töövahenditeks žanrid ja tüübid. Uuema lähenemisviisi puhul on võtmemõisteks käitumine, *performance* ja kommunikatsioon, töö käigus püütakse jälile jõuda rahvapärastele žanridele, palju tähelepanu pälvib kontekst.

Eesti folkloristikal on siinsete traditsioonide ja institutsioonide, eriti Eesti Rahvaluule Arhiivi olemasolu tõttu olnud võimatu hüljata tekstid ja minna täielikult üle esituskesksele lähenemisele. Juba ainuüksi arhiivitekstide suur hulk suunab meie huvisid ja vaatenurki. Siiski ei tuleks meil neisse vanadesse tekstidesse mingilgi moel takerduda, vaid uusi meetodeid ja vaatenurki kasutusele võttes leida neis uusi aspekte ja tähendusi.

Ent kust läheb piir vanadesse tekstidesse takerdumise ning vastutustundliku arhiivitekstidest lugupidava folkloristi käitumise vahel? Kust läheb folklooriteksti ja mitte-folklooriteksti vaheline piir? Kui defineerida folkloori kui kommunikatsiooni või esitust, kas siis suur osa arhiivitekste ei kvalifitseerugi folklooriks? Arutlen oma ettekandes neil teemadel, tuues näiteid aastatel 1928–1940 kogutud libahunditeemalistest Eesti Rahvaluule Arhiivi tekstidest.

Folkloristliku välitöö aspekte internetifoorumite-põhises uurimistöös

Maili Pilt

TÜ, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Interneti kui uurimiskeskonna liikumine folkloristide huvisfääri on tõstatanud küsimuse, mil määral on varasemad välitöö-praktikad kohandatavad uurimistöole internetikeskkonnas. Oma ettekandes keskendun folkloristliku välitöö aspektidele internetifoorumite-põhises uurimistöös – uurimisandmete loomisele asünkrooniliste virtuaalsete vestlusringide abil.

Otsin vastuseid küsimustele, mille poolest erineb internetifoorumite-põhine välitöö traditsioonilistest silmast-silma kohtumistest ning millised internetifoorumite keskkonnast ja uurija valikutest tulenevad tegurid mõjutavad uurimisandmete loomise protsessi ning selle tulemust. Käsitlen selliseid uurijaeetikaga seonduvaid teemasid nagu kontakti saavutamine ja säilitamine potentsiaalsete uurimuses osalejatega ning uurimuses osalejate privaatsuse tagamine. Samuti otsin vastust küsimusele, millistel tingimustel on/ei ole uurijal õigus koguda ja kasutada internetifoorumites olemasolevaid, enne uurija sekkumist kirja pandud tekste.

Ettekandes esitatud seisukohad ja tähelepanekud tuginevad nelja aasta pikkusele internetifoorumite vaatlusele ning praktilisele uurimistöole, mille raames olen internetifoorumite abil kogunud peamiselt sünnipäevapärimust puudutavaid tekste.

Ungari ja eesti tantsufolkloristikast „igavese tudengi” pikksilmaga vaadates

Eda Pomozi

TÜ, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Oma ettekandes kõnelen võrdlevalt ungari ja eesti tantsufolkloristikast. Tahaksin esile tuua pidepunkte laiast teemadingist: ungari ja eesti tantsufolkloristika kujunemine, eellugu, silmapaistvamad uurijaisiksused, suundumused.

Ei ungari ega eesti tantsufolkloristika pole isoleeritud nähtus, nagu pole seda ka folkloor ise. Oleme sellesama Euroopa, laiemalt Lääne kultuuriruumi osa. Ungari on muidugi andnud Euroopa kultuurilisele üldpildile rohkem värvi kui Eesti, nii territooriumi, rahvaarvu, ajaloo kui ka tantsufolkloristika poolest. Mõjutusi oleme aga saanud samadestki suundadest ning tänapäevaski asume üsna ühtviisi.

Kõneleksingi alustuseks ühistest eeskujudest Euroopas, rahvusromantika üldisest kultuuriloolisest taustast tulevasele tantsufolkloristikale ja keeleuudendusliikumiste mõjust rahvusromantilise Euroopa tantsukultuuridele. Seejärel tooksin välja üldjooned ungari ja eesti tantsufolkloristika kujunemisloos, kuni tänapäevani välja.

Tudengi ja huvilisena olen selle alaga kokku puutunud umbes 15 aastat. Filoloogiharidust omandades paelus mind kõige enam kultuurilugu, kultuuriloos ennekõike folkloristika ja folkloristikas omakorda on jäänud üheks põnevaimana tunduvaks teeks tantsufolkloristika. Vist sellepärast, et ka elus armastan vähe käidud ja vahel ka võssakasvanud radu. Olen rõõmus, kui mu filoloogilis-folkloristlik tagasivaade annab tänasele eesti rahvatantsuurimisele juurde mõne positiivse enesetunnetusliku nüansi.

Folkloristlik žanrikäsitus, pärimussidus elulooline esitus ja „pärimuslik ajalugu”

Taisto Raudalainen

Helsingi ülikool, folkloristika

Ettekandes arutlen pärimussidusa eluloolise esituse, laiemalt pärimusajaloolise ainekujunemise üle üldse. Näiteid toon ingerisoo me ja põhjavepsa pärimuse vallast.

Psühholoogilise antropoloogia klassikuid Jerome Bruner (1995) on juba 1980. aastate lõpust alates väitnud eluloolise esituse kujunemisest, et nn eluloosündmused ja nende esitused sünnivad pikemas protsessis sotsio-kultuuriliste, kognitiivsete ja lingvistiliste eelduste ühismõjul. Mikroajalooline lähenemine möönab üldiselt samuti, et sündmuse esitatakse läbi pärimussõlteliste kõnekasutuste prisma – narratiivse kogemusena (vt Burke 1995, Ginzburg 2000). Ajaloo narratiiv kujundatakse tavakogea, nn sotsiaalse toimija vaatepunktist. Mh Jorma Kalela (2006, 2009) ja Alessandro Portelli (2003) on arutlenud selliste „ajalootõdede” paljususe ja dünaamika üle. Suuremates sotsiaalsetes rühmades ja allkultuurides kehtestatakse rühmaüleseid ainutõdesid, väiksemates rühmades aga kujundatakse isikupäraseid esituse väitluses teiste võimalike tõlgendustega.

Pärimussidus elulooline esitus, mis võib samuti olla nn pärimusajaloolise narratiiviloo osaks, ei seisne samuti pelgas eluloosündmuse „objektiivses” jutustamises, vaid seondub sageli laulu, unenäo- või ilmutusjutu, memoraadi, isegi itku või prohveticu kõnega. Ingerisoo elulooinestik osutab omalt poolt veenvalt, kuidas eluloolist esitust kujundatakse, kasutades kogu pärimusspektrit ballaadidest ja lüürilisest laulurepertuaarist kuni unenäomotiivide ja apokrüüfsete jutumotiivideni välja. Oma isiklike kogemuste tähendustamisel kasutatakse üllatavalt palju pärimuse registreid. Esitus oma dominantidega ei sõltu seega

ainuüksi esitaja suvast, vaid selle kujundamiseks on igas pärimuskultuuris oma spetsiifilisi tunnetusüksusi.

Uurija võib, etnokultuurilisel väljal piisavalt hästi orienteerudes, meenusliku iseloomuga esitustes täheldada metonüümilisi motiive ja teemasid, mis ühendavad laulutüüpe proosaesituste või usundilisi kujutelmi aset leidnud argisündmustega. Erinevates kontekstides kogetu ja jutustatu formeerub tunnetusüksustes, mis osutuvad käepärasteks elulooesituse raames. Igasugune (pärimus-sidus elulooline) esitus on alati ühiselt jagatud, ent ometi personaalselt kogetud „žanrispektri” väljundiks.

Heuristilisest küljest vaadelduna elavdab eluloolisuse aspekt uurijate poolt mõnikord liig-instrumentaalseks ja hermeetiliseks muutuvat žanrikäsitust, lisades sellele dünaamilisuse ja teisenemise mõõtme. Pärimusesitus kujuneb ju kontekstisidusalt, kasutades ära kokkuleppeliste tunnetusüksuste struktuuri-markereid, mis suhestuvad iga üksiku kontekstiga. Igas kõne-situatsioonis esineb nn õõtsuvat, valikulist ainet, mille kaudu eri kontekste mõtestada (Foley 1991, 2002). Sellest, sageli metonüümilisest ainesest, mis konkreetsele kogukonnale on alati teada laiemalt, tehakse parajasti sobivaid, simultaanseid valikuid (nt Honko 1995, 1998). Lähem tutvumine sellise esituse dünaamikaga on osutunud võimalikuks just uuemal ajal, kui vabavormilise suhtlussituatsiooni (nt eluloolise rõhuasetusega vestluste) salvestamine on tõrjunud kõrvale rahvaluuležanrite kui staatiliste üksuste kogumise.

Selgepiiriliste „tekstiliste üksustena” mõistetud žanrist võiks ju etnokultuurilise pragmaatika analüüsil üldse loobuda, asendades selle näiteks palju fluidsema „eemilise registriga”? Väljal kohatav dünaamika on siin olulisem kui uurijatepoolne süsteemiloo me. Eesti keeli võiks neid etnokultuurilisi tunnetusüksusi ehk registreid kutsuda F. J. Wiedemanni poolt „sõna” rööpvormina antud, ent kirjakeeles kasutuseta jäänud sõnaga „kõnad”.

Kirjandus:

- Bruner, Jerome 1995. The Autobiographical Process. – *Current Sociology* 43, 2, 161–177.
- Burke, Peter (ed.) 1995. *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge.
- Foley, John Miles 1991. *Immanent Art : From Structure to Meaning in Tradition Oral Epic*. Bloomington: Indiana University Press.
- Foley, John Miles 2002. *How to read an Oral Poem?* Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Ginzburg, Carlo 2000 (1976) *Juust ja vaglad. Ühe 16. sajandi möldri maailm*. Sotsiaalteadused. Ajalugu. Tallinn: Varrak.
- Honko, Lauri 1995. Multiformit ja pitkän eepoksen salaisuus. – *Sananjalka* 35. Suomen Kielen Seuran Vuosikirja, 117–145.
- Honko, Lauri 1998. *Textualizing the Siri Epic*. FF Communications, 264. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Kalela, Jorma 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalela, Jorma 2009. Miksi ei pidä ajatella, että historiantutkija tuottaa kertomuksia? – *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Toim. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby. Tietolipas 226. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 294–313.
- Portelli, Alessandro 2003. The Massacre at the Fosse Adreatine. History, Myth, Ritual and Symbol. – *Contested Past: The Politics of Memory*. Eds. Katharine Hodgkin & Susanna Radstone. London: Routledge, 29–41. Vt Mare Kõiva referaat: <http://www.folklore.ee/seminar/fosse.html>

Lõpetamata, kaitsmata, avaldamata. Udo Kolgi kandidaadiväitekirja käsikirjast

Liina Saarlo

Eesti Kirjandusmuuseum, ERA

Udo Kolk (1927–1998) oli rahvaluule õppejõud erinevais nime-
tuis 45 aastat napist artikliproduksioonist, kaitsmata väite-
kirjadest ja omandamata teaduslikest kraadidest hoolimata. Kolk
lõpetas ülikooli 1951. aastal, seejärel 1954. aastani oli aspiran-
tuuris, mille lõpetas aga väitekirja kaitsmata. Seejärel asus ta tööle
Tartu Ülikooli ja töötas seal hinnatud õppejõuna kuni oma
surmani. Tema surma järel avaldasid mitmed kolleegid järele-
hüüetes, mälestustes või meenutustes kahetsust tema väitekirja
lõpetamata ja avaldamata jätmise üle.

Udo Kolgi väitekirja oli omamoodi legendaarne: sellest teati ja
räägiti, kuid sellest polnud jälgi. Juttude järgi olnud kaitsmisele
mitte lubamise põhjus väitekirja maht: tuhatkond lehekülge Kolgi
korraliku suure käekirjaga kirjutatud regilaulunäiteid, mida keegi
komisjonist ei hakanudki lugema.

Mõni aeg tagasi rahvaluule õppetooli jõudnud käsikiri on siiski
masinkirjas (arvutikirjas 215 tinglehekülge) ja sisaldab lisaks
regilaulunäidetele ka mitmeid teooriapeatükke. Siiski pole tegu
lõpetatud, trükivalmis käsikirjaga, vaid tööversiooniga, mis sisal-
dab eri viimistlusastmes peatükke, peatükkide erinevaid redakt-
sioone, dubleerivaid lehekülgi, puuduvaid kirjandusviiteid ja lehe-
külgi, käsitsi kirjutatud märkmeid ja palju muudki.

Oma ettekandes keskendungi Udo Kolgi lõpetamata, kaitsmata ja
avaldamata kandidaadiväitekirja käsikirjale. Väitekirja käsitleb
regivärsilise rahvalaulude variatsioonilisust, näitematerjaliks on
Paistu lauliku Liisu Mäe laulud. Ettekandes annan ülevaate, mil-
listele teoreetilistele eeskujudele Kolk toetub, millisesse folklo-

ristlikku keskkonda ta asetub. Vaatlen, milline osa käsikirjast on jõudnud Kolgi selleteemalistesse artiklitesse („Rahvalauluvariandi mõistest” (1959), „Värsisisesed vormelid eesti regivärsilises rahvalaulus” (1962) ja „Regivärsi stereotüüpiast” (1980)). Loodan leida ka mõne vastuse küsimusele, miks väitekiri kaitsmiseni ei jõudnud.

Uurides etnilisi identiteete postsotsialistlikus Eestis

Elo-Hanna Seljamaa

TÜ, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond; Ohio State University

Mitmed Ameerika Ühendriikide sotsioloogid ja kultuurantropoloogid on hiljuti avaldatud uurimustes käsitletud rahvuslikke ja etnilisi identiteete kogemise, tõlgendamise ja toimimise viisidena, mis võivad aktualiseeruda erinevates igapäevastes elu- ja suhtlus-situatsioonides. Kuulumine rahvusesse on pigem tegevus kui olemus; protsess, milles osaletakse teatud toimingute ja valikute sooritamise ning harjumuste järgimise kaudu. Uurimismetoodika seisukohast eeldab etnilise identiteedi taoline määratlus osaleva vaatluse ja teiste kvalitatiivsete meetodite rakendamist ning liikumist üksikult üldise suunas, mis on omane ka folkloristikale.

Proovin kasutada kirjeldatud lähenemisviisi oma doktoritöös, mille teemaks on etnilised identiteetid tänapäeva Eestis ning keskmeks Lasnamäe linnaosa Tallinnas. Eestis on seni etnilisi identiteete rohkem käsitletud sotsioloogid ja politoloogid ning seda eelkõige seoses Eesti venekeelse elanikkonna ja integratsioonipoliitikaga; (post)sotsialistliku argikultuuriga seevastu on enam tegelenud etnoloogid. Arutlen käesolevas ettekandes selle üle, kuidas ja kuhu võiksin oma uurimistöö põhjal tõmmata folkloristika piirid. Samuti huvitab mind folkloristika potentsiaal kasutada, täiendada ja ka kummutada sotsioloogide ning politoloogide poolt kvantitatiivsete meetodite abil loodud teadmist etnilistest identiteetidest ja suhetest tänapäeva postsotsialistlikus Eestis.

Narratiivne pööre ja folkloristika

Pihla Siim

TÜ, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond; Ida-Soome ülikool

Narratiivsus on võtmesõnaks, millega järjest sagedamini iseloomustatakse eelkõige erinevaid kvalitatiivseid uurimusi. Erinevate narratiivide uurimine on viimaste aastakümnete jooksul muutunud populaarseks nt sotsiaalteadustes, kasvatusteadustes, psühholoogias ning arstiteaduses. Narratiive arvatakse ümbritsevat inimesi mitmel moel, kõikidel elualadel. Ka inimeste identiteedi konstrueerimisel mängivad narratiivid olulist rolli. Narratiive leitakse seega igalt poolt ning ka sõna narratiiv kasutatakse peaaegu sama tihti ning sama laias tähenduses kui sõnu identiteet ja kultuur.

Narratiivse lähenemise tagapõhjaks on mõte narratiivide kesksest tähendusest inimeste elus. Narratiivse uurimise raamistikus vaadeldakse narratiive mõtlemist, praktikat ning sotsiaalset maailma struktureerivatena, mitte ainult tagantjärei toimuvat, subjektiivset tähenduse andmist väljendavate elementidena. Narratiivne lähenemine ei tähenda ainult juttude uurimist, vaid ka narratiivsuse otsimist erinevatest suulistest ning kirjalikest materjalidest. Narratiivsust on võimalik mõista teatud vaatenurgana materjalile. Uurijad peavad ennast niisamuti jutustajateks oma tõlgendusi tehes: ka uurija räägib oma loo teadustööd kirjutades.

Viimaste aastakümnete jooksul on lisaks narratiivsele pöördle leidnud aset ka nt konstruktiivne, keeleline ja performatiivne pööre. Lisaks on ka naisuurimus suurel määral mõjutanud uurija ja uuritava vahelise suhte ümber mõtestamist ning suurendanud personaalsete narratiivide uurimise populaarsust. Jutustamisest ja narratiividest huvitatuid, erinevaid valdkondi esindavaid uurijaid on palju ning pole kaugeltki võimalik rääkida ühtsest narratiivse uurimise meetodist või valdkonnast. Eelpoolnimetatud erinevate,

osaliselt pealistikuste pöörete tõttu on kasvanud nii narratiivse uurimise käsitluspiirkond kui ka kasutatud meetodite hulk ja uurijate vahelised erinevused.

Teiste erialade kasvanud huvi narratiivide ja narratiivsuse vastu on mõjutanud ka folkloriste, kes on hakanud juurdlema folkloristika koha üle narratiivse uurimise valdkonnas. Vaatlen oma ettekandes narratiivset pööret ja narratiivset uurimist otsides kokku puutepunkte ning erinevusi folkloristliku jutu-uurimisega. Kuidas pööre on mõjutanud folkloristide arusaamu narratiividest ning nende uurimisest? Kuidas käsitatakse kogemuste ning narratiivide suhet või narratiivide piire? Kas narratiivi mõiste on muutunud juba liiga kõikehõlmavaks?

Taimed hilis-keskaegses religiooses kunstis ja rahvapärinus, Kesk-Euroopa näide

Ülle Sillasoo

TLÜ EHI, maastiku ja kultuuri keskus

- Hilis-keskaegsetel religioossetel maalidel kujutatud materiaalsete objektide analüüsimisel on oluline silmas pidada kujutatu (a) terviklikku kontseptsiooni ja (b) narratiivset või pühenduslikku funktsiooni.
- Kontseptsioon tähendab seda, et kujutatu lähtub teatud religioosset ideestikust, mida antakse edasi sümbolite kaudu. Religioosset kogemust võib esile kutsuda sümbolite abil.
- Kontseptsiooniga tihedalt seotud on funktsioon, mis on kommunikatiivse iseloomuga. Paavst Gregorius Suure ja tema hilis-keskaegsete järgijate diskursuse kohaselt on pildidel kirikus kolm põhilist funktsiooni: 1) hariv või õpetav, 2) meditatiivne, ja 3) emotsionaalne.
- Religioossete stseenide taustamaastikel kujutatud taimede valik lähtub eespoolnimetatud aspektidest. Kujutatakse selliseid taimi, mis täidavad rohkem või vähem kas kontseptsioonilist või jutustavat rolli või mõlemat korraga.
- Maastikulise taustaga stseenid on jutustavale funktsioonile kõige lähemal. Nende loolisus võimaldab uurida taimekuvandeid kui pärimuslikku ainet. Teatud mõttes esindavad need religioosset folkloori, mis on meieni jõudnud mitte suulisel ega kirjalikul, vaid pildilisel kujul.
- On levinud stereotüüpne arusaam, et religioossetel pildidel kujutatud maastikulise kontekstiga taimi seob vaatajaga nende raviv toime, mis on tingitud eeskätt rohuraamatute kui kirjalike allikate kasutamisest võrdleval analüüsil. Keskaegsed rohuraamatud sisaldavad peale meditsiinilis-botaanilise informatsiooni ka teateid mitmesugustest ebausust praktikatest ja taimenimedest. Taimenimedest ja taimelegendide ning taimede

iseloomulike omaduste tundmine toetab piltidel kujutatud eritasandiliste sümbolismide ja sümboliloo mõistmist.

- Taimenimesid võib vaadelda kui ühendust loodusliku ja kultuurilise keskkonna vahel, kus nad kujunesid. Religioossed taimenimed esindavad laias laastus (a) meeldivaid ja kasulikke ning (b) ebameeldivaid ja kahjulikke taimi. Esimesse rühma kuuluvad ilusad, lõhnavad, söödavad ja ravivad taimed, mis seonduvad Piibli, kristlike persoonide ja sündmustega. Teise rühma kuuluvad umbrohud, mürgised ja muud tülikad taimed, mille nimed seonduvad saatana ja nõidadega. Esineb ka juhtumeid, kus saatana järgi nimetatud taimel on apotroopseid omadusi või taime kasutatakse antidoodina.
- Tüpoloogiliselt võivad nimed (a) olla kirjeldavad, kasutades piiblikuvandeid vanast testamendist ja evangeeliumitest; (b) seostuda piiblitegelastega; (c) kajastada kiriklikult vahendatud taime raviomadusi; (d) tähistada taime õitsemisajal toimuvaid kirikupühasid; (e) viidata kirikutegelastele ja Piiblis mainimata pühakutele. Piiblikuvandeil põhinevad näiteks Kristuse kannatusega seotud taimenimed. Kõige rohkem on taimi nimetatud Neitsi Maarja järgi.
- Eritüübilised sümbolid esinevad piltidel kõrvuti rohkem või vähem rõhutatud eritasandiliste sümbolitega. Taimede iseloomulikud omadused, sh värv, lõhn ja morfoloogia on tähtsad nii nime tekkes kui ka religioosse kunsti sümbolismis; paljudel juhtudel võib kaasa mängida taimede esinemissagedus looduses ja taimede kasutamine. Kõrvuti nn manifesteeritud ehk rõhutatud sümbolitega leidub nn hajutatud tähendusega realistlikke sümboleid, mille ülesanne on soodustada meditatsiooni, lähendades vaatajat kontseptsiooniga.
- Ettekande juurde kuuluvad pildid hilis-keskaja altarimaalidest.

Pärimusmuusika mõiste ja kontseptsiooni kujunemine Eestis

Taive Särg

Eesti Kirjandusmuuseum, etnomusikoloogia osakond

Ants Johanson

TÜ, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

Jälgime mõiste *pärimusmuusika* ilmumist eesti keelepruuki 1990. aastatel, taustaks etnilise muusika esiletõus ning ingliskeelse mõiste *folk music* osaline asendumine mõistega *traditional music*, samuti väljendite *world music*, *ethnic music* laiem levimine 1960.–80. aastatel mujal maailmas. Allikatena kasutame pärimusmuusikaga seotud inimeste mälestusi, trükitud ja virtuaalseid materjale muusikaterminite kasutuse kohta. Eesti etnilise muusika huvilisi mõjutasid kontaktid eelkõige iiri ja Põhjamaade rahvamuusikutega ning osalemine sealsetes noorte muusikalaagrites.

Praegu teadaolevate andmete kohaselt on 1986. aastal võtnud Valter Ojakäär muusikaväljaannetes kasutusele mõiste *pärimuslaul* võõrsõna *traditsionaal* eestipärase vastena. 1990. aastate algul toimus Viljandi Kultuurikolledži rahvamuusikaosakonnas mitmeid arutelusid, kuidas tõlkida näiteks Iirimaa rahvamuusikat tähistavat terminit *traditional music*, nii et see väljendaks teistmoodi suhtumist esivanemate muusikasse, kui seni Eestis harjutud oldi. Mõiste *pärimusmuusika* levis 1990. aastatel noorte muusikahuviliste seas ning sai laiemalt tuntuks seoses Viljandi festivaliga, mis esmakordselt toimus 1993. aastal nimega Pärimusa ja alates 1994. aastast kui Viljandi Pärimusmuusika Festival. Eestikeelne mõiste *pärimusmuusika* hõlmab praegu enam-vähem selle valdkonna, mida inglise keeles tähistavad mõisted *folk music*, *traditional music*, *world music*, seega eri rahvaste suulises pärimuses välja kujunenud muusika ning selle seaded, töötlused ja edasiarendused eelkõige segatuna oma-

vahel ja/või populaarmuusikaga. Silmatorkavalt sarnane *pärimusmuusikale* on soomekeelne mõiste *perinnesuomi* (*perinteinen musiikki*), kuid ei mäletata, et seda oleks Eestis võetud teadlikult eeskujuks.

Pärimusmuusika kasutusele võtmise põhjustas vajadus rõhutada ka uue sõna kaudu värsket suhtumist etnilisse muusikasse. Uue põlvkonna muusikud püüdsid välja astuda kohusetundlikult nooti järgiva esineja-interpreedi või vähenõudliku meelelahutaja rollist, mis iseloomustas rahvamuusika sekundaarset traditsiooni, ja sisse elada muusikaga vahetus suhtes oleva (taas)looja rolli. Eeskujuks olid 1970. aastatel alanud uuendused: ühelt poolt vanema külamuusika (regilaulude, pillilugude, mängude) loomulik, originaalilähedane esitus, kus rõhutati esinemismomendi puudumist ja vaba musitseerimise rõõmu (nt Leigarid, asutatud 1969, Leegajus 1971, Hellero 1972); teisalt muistse muusika sidumine populaarsete stiilidega (nt Collage 1966, Kukerpillid 1972, Hõim 1979). Tekkisid uued arusaamad vanema külamuusika ehedusest ja väärtusest: muutumatu originaaliläheduse kõrval hinnatakse loomingulisust ja õppimist vahetust kogemusest, ajastu muusikamaitse arvestamist ning kunstilist taset. Folklorismi varasemas esitustraditsioonis oluliseks peetud „välimise autentsuse” nõue asendatakse „sisemise autentsuse” taotlusega.

Mõiste *pärimusmuusika* tekkis *rahvamuusika* kõrvale, kuid praeguseks on ta selle suuresti kõrvale tõrjunud. Nii on raamatukogude kataloogis ESTER märksõna *pärimusmuusika* laialdaselt kasutusel, asendades suurel määral nähtusi, mida varem tähistati mõistega *rahvamuusika*, näiteks kahe „Eesti rahvamuusika antoloogia” (1986, 2003) märksõnadeks on teiste seas *pärimusmuusika* ja *rahvalaul*, mitte aga *rahvamuusika*. Huvitaval kombel ei ole soome etnomusikoloogide sõnul nende keeles toimunud analoogilist protsessi ning seal on jätkuvalt keskseks mõisteks *kansanmusiikki*.

Nõnda jätkab see ettekanne mõistete *rahvamuusika/pärimusmuusika* tähenduse ja kasutuse uurimist (Särg 2002, 2004, 2005a, 2005b), täiendades ja edasi arendades mulluse talvekonverentsi ettekannet pärimusmuusika tegijate taotlustest (Särg 2009).

Allikad ja kirjandus:

- Särg, Taive 2002. Rahvamuusika mõiste kujunemisest „rahva”-teaduste ja musikoloogia vahel. – *Pärimusmuusika muutuvast ühiskonnas 1. Töid etnomusikoloogia alalt 1*. Toim. Triinu Ojamaa ja Ingrid Rüütel. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 9–44.
- Särg, Taive 2004. Mis on eesti rahvamuusika? – *Mõeldes muusikast: sissevaateid muusikateadusesse*. Toim. Jaan Ross ja Kaire Maimets. Tallinn: Varrak, 125–162.
- Särg, Taive 2005a. Rahvamuusika mõiste ja kontseptsiooni kujunemisest Eestis. – *Pärimusmuusikast populaarmuusikani. Töid etnomusikoloogia alalt 3*. Koost. Triinu Ojamaa. Toim. Taive Särg, Kanni Labi. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 13–48.
- Särg, Taive 2005b. Regiviisid ja eesti rahvamuusika 20. saj. alguse haritlaste vaates. – *Rahvusvaheline konverents “Regilaulu müüdid ja ideoloogiad”*. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu. 22.–23. nov. 2006. [Teesid.]
<http://www.folklore.ee/era/uudis/regiteesid2006.htm#sarg>.
- Särg, Taive 2009. Pärimusmuusika kui taaspöördumine lätete juurde. – *“Kriis”. Eesti folkloristide 4. talvekonverents*. Kääriku. 18.–19. märts 2009. [Teesid.]
<http://www.folklore.ee/rl/fo/konve/2009/ftk/teesid.pdf>

„Olli orja sääl koskil...” Väljarändamisjutud Siberi eestlaste pärimuses

Astrid Tuisk

Eesti Kirjandusmuuseum, ERA

Ettekandes vaatlen praeguse vanema põlvkonna Siberi eestlaste nn väljarändamis-lugusid: jutte ja teateid, kus käsitletakse esivanemate Siberisse saatmise või rändamise teemat. Sageli levivad sellised jutud peresiseselt, põlvkonnalt põlvkonnale, jutustamisel koondatakse tähelepanu oma esivanemaga juhtunule. Kuid teemat räägitakse ka kui külapärimust, keskendudes üldisemalt Eestist äratulekule ning oma küla tekkimisele Siberis. Ka ei saa antud teemat siduda konkreetse žanriga, sest vahel räägitakse lugu kui ajaloolist või kohamuistendit, vahel aga mainitakse esivanemate Siberisse sattumist teiste teemade sees vaid paari lausega. Sisult erinevad väljarändajate ja väljasaadetute järeltulijate jutud, nii et eri külade pärimus võib olla omanäoline. Sellegipoolest on tegemist selgelt väljakujunenud elementidega, mida väljarändamisteemast jutustades kasutatakse ning veelgi selgemalt on välja kujunenud hoiak, kõnelejate suhtumine räägitavasse.

Üheks korduvaks motiiviks on halb elu Eestis, enamasti raske mõisaelu. Olukorda kirjeldatakse tundeküllaselt: mõisatöölisi peksti, neile ei antud süüa, nii et mõnigi oli pidanud koera sööki varastama jne. Ilmselt suurendatakse juttudes emamaa elu viletsust. Esitatud kirjeldused meenutavad Eestis levinud teo- ja pärisorjusest kõneldud lugusid. Kuid enamik väljarändajaid ning osa väljasaadetuid asusid Siberisse ümber 19. sajandi lõpul – 20. sajandi alguses, mil raske teotöö oli vaid mälestus.

Praegused vanema põlvkonna eestlased teavad Eestist Siberisse tulekust vaid juttude kaudu, ise nad sündmustest osa ei ole võtnud. Vaid paaril korral on õnnestunud rääkida inimestega, kes lapsena välja rändasid ning uduselt veel Eesti-elu mäletavad. Eesti

Keele Instituudi keelekogu lindistused on tehtud paar aastakümnet varem kui rahvaluulearhiivi omad ning salvestustel kõnelevad ka inimesed, kes ise välja rändasid. Nende meenutused ning suhtumine Eesti ellu on teistsugune kui praegusel vanemal põlvkonnal. Selge on see, et lood väljarändamisest on kujunenud mitme põlvkonna jooksul, järgnevad põlvkonnad on lisanud otseste väljarändajate meenutustele enda omad.

Edasirääkimisest on tulenenud mitmed muutused, näiteks on lugudest kadunud isikukogemusega seotud aspektid, rõhuasetused on teisenenud jne. Muude muutuste kõrval on lugu pandud ka uude konteksti, dekontekstualiseeritud. Õigustatud on küsimus: kelle hääl kõlab praeguste Siberi eestlaste juttudes – kas nende esivanemate, kes välja rändasid, või praeguste rääkijate oma? Ning mõtiskleda tuleks ka selle üle, miks lugusid väljarändamisest ülepea muudeti.

Perepärimuse ja pärimusliku ajaloo mõistete kasutuselevõtt on lisanud uue vaatenurga eesti rahvaluule uurimisse ning uuritava interpreteerimisse. Teemaatiline, mitte žanrikeskne vaatlus laiendab piire ning võimaldab koos käsitleda ainet, mida varasemate vaatlusviisidega oli raskem ühendada. Samas järgivad mõisted ka maailmas levinud uurimistrende, asetades keskpunkti inimese ning väiksemad pärimusrühmad (perekond, suguvõsa, külakogukond). Ka mõjub tänapäevaselt antud mõistete interdistsiplinaarsus. Nende abil saab pärimust analüüsida mitmest eri aspektist, valik jääb uurija teha. Kas Siberi eestlaste samalaadne pärimus kinnitab senini tehtud järeldusi või lükkab need ümber? Kas ja mida uut lisab Siberi eestlaste perepärimuse ja pärimusliku ajaloo vaatlus senisele? Need on küsimused, millele ettekandes vastust otsitakse.

Rahva(ja)meditsiini piiridel – dr Voldemar Sumbergi tegevus eesti rahvameditsiini kogumisel 1920. aastatel

Ave Tupits

Eesti Kirjandusmuuseum, ERA

Veel enne, kui asutati Eesti Tervishoiu Muuseum¹ (ETM), avaldas toonane meditsiinitudeng, hilisem ETMi juhataja Voldemar Sumberg (1893–1965) ajakirjas Tervis (1922. aasta märts, nr 6) artikli „Rahva-meditsiin ja arstiteadus”, milles selgitas rahvameditsiini mõistmise ja kogumise põhimõtteid ning põhjendas vajalikkust lähendada rahvameditsiini ja moodsat arstiteadust (Sumberg 1922: 41–47). Aasta varem, 1921. aastal, oli Eesti Üliõpilaste Seltsi arstiteaduse osakond V. Sumbergi eestvedamisel ja koostöös Eesti Rahva Muuseumiga rahvameditsiini kogumiseks avaldanud „Rahva arstiteaduse korjamise kava” ning 1924. aastal ilmus ka juba ETMilt üleskutse „Asuge rahvaarstiteaduse korjamisele”.

Vastasutatud ETMi tegevuse üheks põhimõtteks on artiklites ja muuseumi dokumentides nimetatud vanavara arstimistarkuse kogumist ja igakülgset läbitöötamist, teadmiste päästmist kogumise kaudu ning ka tähelepanu juhtimist rahva seas kasutusel olevatele väärvõtetele. Muuseumile tegid kaastööd mitmed kirja- ja suusajad, lisaks saadeti stipendiaatidena koguma vanema kursuse arstiteaduse üliõpilasi. 1935. aastal on V. Sumberg võinud juubeliülevaates nentida, et kokku on kogutud 16 563 rida rahvameditsiini teateid ning mitmesuguseid rahvapäraseid arstiriistu (Sumberg 1935: 60–61). Ometi on nimetatud kogumisaktsioonide tulemused jäänud minevikuhõlma ning uurimata.

Oma ettekandes püüan avada Voldemar Sumbergi tegevust rahvameditsiini korjamise edendamisel 1920. aastate algupoolel ning

¹ Asutamiskoosolek 1922. aasta novembris, ametlik avamine 1924. aastal

kogumistöö tulemusi, tuginedes dokumentidele, mis asuvad praeguseks mitmes arhiivis laiali.

Kirjandus:

Sumberg, Voldemar 1922. Rahwa-meditiin ja arstiteadus. – *Tervis* 6. Tartu: Postimees, 41–47.

Sumberg, Voldemar 1935. *Eesti Tervishoiu Muuseum 1924–1934*. Tartu: Eesti Tervishoiu Muuseumi väljaanne 85.

Intertekstuaalne folkloristika

Ülo Valk

TÜ, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Strukturalismi võidukäigule järgnenud aeg humanitaarteadustes tõi kaasa uued vaated sõnalisele loomingule. Kui varem mõisteti teksti lõpetatud ja suletud üksusena, mille tähenduse määrab eelkõige autor kui looja, siis uus vaateviis nägi teksti avatud ruumina, kus uitav mõte tekitab tähendusi, mida elustavad mälestused varem läbitud tekstidest. Ajas kasvava tähendusrikkuse tõdemisega kaasnes arusaam, et keeleliste vahendite piiratus toob kaasa varem õeldu ja kirjutatu kordamise vajaduse. Sõnade taaskasutamise paratamatus ei lase luua täiesti uut teksti, mis jääks teispoolle olemasolevat tekstuaalset maailma. Tähenduste uurimiseks ei piisa keeleoskusest, vaja on tunda ka tekstide vahelisi suhteid ja žanrilist aegruumi. Teisalt tuleb teada teksti loomise sotsiaalset ja ajaloolist keskkonda ning esitus- või kirjutamiskonteksti, mis annab igale lausungile ainulaadsuse ja mõtte.

Intertekstuaalsuse märksõna osutab mõttevoolule, mille keskmes on arusaamad tekstist kui paljude tekstide koondumispunktist ning iga teksti suunatusest teistele tekstidele. Suund kasvab välja vormikoolkonna, Saussure'ist lähtuva lingvistika ja varase semiootika kriitiku Mihhail Bahtini (1895–1975) žanri- ja tekstiteoreetilistest töödest, kus ta võttis kasutusele terve rea mõisteid, mis toovad esile subjektsuse olulisuse inimloomingu mõistmises, nagu näiteks dialoogilisus, polüfoonia, heteroglossia, adresseeritus, lõpetamatus ja kõnežanr. Teisalt on intertekstuaalsuse teoreetikud kuulutanud subjekti hajumist tekstis (R. Barthes'i idee autori surmast, M. Foucault' küsimus „Mis on autor?“ ja vastav analüüs, mis dekonstrueerib autori kui subjekti). Niisiis pole intertekstuaalsuse teooria sisemiselt ühtne, vaid taotluslikult heterogeenne, isegi vastuoluline mõttevool.

Intertekstuaalsest suunast lähtuvad ideed tulvasid rahvusvahelisse folkloristikasse möödunud sajandi viimasel kümnendil, realiseerudes Camilla Asplund Ingemarki, Richard Baumani, Charles Briggsi, Lauri Honko, Inger Lövkrona, Laura Starki, Lotte Tarkka, Ulrika Wolf-Knutsi jt töödes. Pealegi on mitmed rahvaluuleteaduse põhimõisted nagu variatiivsus, tüüp, esitus ning traditsioon kandnud endas intertekstuaalset mõtlemist juba ammu enne 1969. aastat, mil Julia Kristeva vastava märksõna trükisõnas fikseeris. Laulmine või jutustamine kui pärimuspõhine tekstualiseerimine, samuti autorluse puudumine on folkloristile kergemini mõistetav kui kirjandusteadlasele, keda painab romantiline autorikontseptsioon suurest loojaisiksusest. Samas on intertekstuaalsuse teoorial pakkuda rohtu folkloristi rohketele kimbatustele, nagu näiteks küsimused laulu või jutu algupära, kirjanduslike mõjude ja laenusuhete kohta või petlik usk, et rahvaluuletekst on täieõiguslik kunstiteos, mille tähendus on leitav temast enesest.

Ettekandes tuleb juttu intertekstuaalsuse teooria, folkloori ja folkloristika seostest.

Keerdküsimuste suhetest paröömikaga – piirideta piirialad

Piret Voolaid

Eesti Kirjandusmuuseum, folkloristika osakond

Paröömik, st vanasõnu ja ütlusi nii endistes vormides kui ka tänapäeva olustikuga kohandatuna, nt vanasõnaparoodiate kujul või päris uute vormidena, kasutatakse tänapäeval väga rohkesti, kusjuures kindlasti on nende levik võimendunud uute meediakanalite kaudu. Vanasõnade suhe teiste folkloorižanridega on ilmne, vanasõnad narratiivides (didaktilise eesmärgiga muinasjuttudes, naljandites ja anekdootides) on väga tuntud. Oma ettekandes vaatlen vanasõnalise ainese ekspluateerimist ühes mõistatuste allžanris, eesti keerdküsimustes.

Vanasõna/ütluse sisu rakendamine keerdküsimusele omases küsimus-vastus-vormis toimub peamiselt nelja malli järgi.

1. Üks ja sama kujundi- või motiivituum funktsioneerib kord ütlusena, kord keerdküsimusena, nt: *Kes on kõikse parem kokk? Tühi kõht, EV 12 672 – Tühi kõht on kõige parem kokk.*

2. Vanasõna/ütlus esineb keerdküsimuse küsimuspoolena. Väga sageli on keerdküsimuse tekst üles ehitatud stiilivõttele, kus huumori toob esile vastusepooles kasutatav tuntud didaktiline vanasõna või selle modifikatsioon (vanasõnaparoodia). *Kuidas eristada Vale-Dimitrit õigest Dimitrist? Valel on lühikesed jalad, EV 13249 – Valel on lühikesed jalad.*

3. Defineerivad keerdküsimused – küsimustekst koos vastustekstiga võib moodustada lühikese aforistliku mõtetera ehk küsimuses esitatav mõiste öeldakse ümber mõne piltliku väljendi abil. Keerdküsimuse ja vanasõnade žanripiiride problemaatikale osutavad nt nn koolilapse entsüklopeediasse või lihtsalt „aforistlikku sõnastikku” kuuluvad küsimused. Need on kas *mis on?* -algulised,

nt *Mis on patsid? Patsid on pikad juhtmed, mille omanikku kiisavad armunud poisid*, või ilma küsisõnalise algusvormelita. Siin võib täheldada mõningaid sarnasusi ka peamiselt salmikutest tuntud defineeriv-metafoorsete või võrdluslike määratlustega.

4. Kenninglikud keerdküsimused. Mitmeil *Mis on?* -algulistel keerdküsimustel ja nendega puhuti samatüüpeil aforistlikel definitsioonidel on ühisjooni muinasskandinaavia kenningitega. Eriterminitega *kenning* ja *kennt heiti* tähistatakse mingi objekti poeetilise nimetusena kasutatud metonüümilis-metafoorseid ümberütlosti või eufemisme, mida kohtab ka 9. ja 10. sajandil ning 11. sajandi algupoolel kirja pandud Edda-lauludes. Nn kenninglikuks keerdküsimuseks, kus küsimuspooles esitatud sõna defineeritakse vastuses kenningliku troobi abiga, on näiteks *Mis on kool? Loomaaed. / Piinapink.*

Keerdküsimuste suhted paröömikaga osutavad vanasõna tähenduskonteksti muutumisele. Üldiselt peegeldab poeetilis-didaktiline ütluste repertuaar (mis võib olla täis vasturääkivusi) tervikuna maailmavaatelisi väärtushinnanguid ja sotsiaalsühholoogilisi arusaamu. Tõsimeelne paröömiline ellusuhtumine (mõõdukuse rõhutamine, naturaalsete väärtuste ja vana uuele eelistamine, inimest kahjustavate pahede taunimine) võib uues kontekstis saada äraspidise sisu, mille kaudu tuuakse esiplaanile huumor ja nali.

Konkreetsete arhiivitekstide žanriline määratlemine ja piiritlemine on eelkõige arhiivitöötaja, mitte pärimuse valdaja probleem. Valdaja kasutab teksti vastavalt oma kultuuripädevusele ja välja kujunenud traditsioonitunnetusele. Samade sisumotiivide vormiline mitmekesisus aitab kaasa pärimuse elavale kasutusele ja tõestab veenvalt ainese mitmetahulisust.

Ettekande näitetekstid pärinevad eesti keerdküsimuste andmebaasist, mis on leitav interneti-aadressilt <http://www.folklore.ee/Keerdkys>.

Folkloristika ja fennougristika piirialadel: 1920.–1930. aastate Eesti-Ingeri kui Eesti ja Soome uurijate „katsepõld”

Ergo-Hart Västriik

TÜ, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Ettekandes vaatlen soome-ugri keeleühtsuse idee kajastusi eesti folkloristikas kahe maailmasõja vahelisel perioodil. Lähemalt käsitlen Eesti-Ingeriga seotud uurimusi ning toonaseid debatte hõimuliikumise väljaannetes, mille järgi eesti ja soome uurijad ning kohalikud elanikud ei olnud selle piirkonna edasise arengu osas mitte sugugi alati üksmeelsed.

Vabadussõja tulemusel Eesti Vabariigi territooriumile jäänud piirkond, mis sai tuntuks kui Eesti-Ingeri, kuulus Narva valla koosseisu ning selle elanikkonna moodustasid 1930. aastatel u 900 isurit, u 600–700 ingerisoomlast, u 200 venelast ning sama palju eestlasi. Eesti-Ingeris elasid ka mõned üksikud vadjalased, kes olid neisse küladesse abiellunud või tulnud sinna Vabadussõja aastatel.

Eesti-Ingerist kujunes kahe maailmasõja vahelisel ajal omalaadne Eesti-Soome suhete “katsepõld”, kus ristusid mõlema maa teadlaste (ja ka poliitikute) huvid. 1920. aastatel kujunes Eestis ja Soomes välja aktiivne hõimuliikumine, millega arendati Eesti, Soome ja Ungari vahelist suhtlust nii poliitikas, teaduses kui ka paljudes muudes eluvaldkondades. Eesti-Ingeri vastu tundsid huvi soome uurijad, kes käsitlesid piirkonda soome diasporaa osana. Samuti oli Eesti-Ingeri eestlastest hõimuaktivistide tähelepanu all ja sealsed sündmused leidsid järjepidevalt kajastamist hõimuliikumise häälekandjas „Eesti Hõim”. Kirjutistes vahendati Eesti-Ingeris aset leidnud sündmusi, samuti vastasseise, mis tekkisid seal Eesti Vabariigi eestistamispoliitika elluviimisel.

1920. aastatel asuti tegelema Eesti-Ingeri elanike rahvaluule kogumisega, millest annab tunnistust mh Eesti Rahvaluule Arhiivis loodud käsikirjaseeria ERA, Ingeri. Eraldi seeria loomine peegeldas toonast arhiveerimispraktikat, mille alusel eristati Eesti vähemus-rühmade ja teiste rahvaste folkloorimaterjalid arhiivi „põhiseeriast”. Seeriasse, kuhu kuulub vaid üks mapp, on koondatud folkloristi ja hõimuaktivisti Elmar Pässi kogutud materjalid ning Eesti-Ingeri koolilastelt arhiivi laekunud rahvaluulekirjapanekud. Selle kogu vähest mahtu arvesse võttes ei kuulunud „ingeri vanavara” kogumine rahvaluulearhiivi toonaste prioriteetide hulka, vaid viitab sellele, et see valdkond oli jäetud ennekõike Soome uurijate pärusmaaks. See erinevus on iseäranis drastiline, kui võrrelda Eesti-Ingerit Petserimaaga – mõlemad alad olid Piirimaade Seltsi huviorbiidis ning Eesti Vabariik käsitles neid samalaadsete piirkondadena.

Soome folkloristidest avastasid Eesti-Ingeri kui „rahvaluulemaa” 1930. aastal Väinö ja Kaarina Salminen, kelle eeskujul külastas järgneva kümnendi jooksul Eesti-Ingerit lisaks keeleuurijatele suur hulk rahvaluulekogujaid. Kokku laekus kahe maailmasõja vahelisel ajal SKS-i rahvaluulearhiivi Eesti-Ingerist käsikirjalisi ülestähendusi enam kui 5000 pala jagu, mida oli ligi 25 korda rohkem kui samal ajal ERA-sse üle antud Eesti-Ingeri rahvaluule kirjapanekuid. Soome folkloristide jaoks moodustasid Eesti-Ingeri isuritest ja soomlastest elanikud osa Soome „rahvuslikust kehandist”, kelle pärimuse kogumine ja uurimine kuulus soome erialateadlaste ja hõimuaktivistide agendasse.